

Danuta Kurzyna-Chmiel

Uniwersytet Śląski w Katowicach

ORCID: 0000-0001-9168-5874

d_kurzyna_chmiel@op.pl

Status prawny ucznia w dobie zmieniającej się rzeczywistości – zagadnienia wybrane

Wstęp

Status ucznia, w tym jego prawa i obowiązki wynikają zwłaszcza z norm prawa powszechnie obowiązującego międzynarodowego i krajowego. W prawie krajowym podstawowe regulacje znajdziemy zwłaszcza w ustawie zasadniczej¹, ustawie Prawo oświatowe² i w ustawie o systemie oświaty³. Wyjątkowo istotne znaczenie ma w tym zakresie także wewnętrzna regulacja prawna tworzona w samych szkołach i w placówkach oświatowych. Zakłady publiczne (administracyjne) dysponują daleko posuniętą niezależnością, a obszar ten tradycyjnie zaliczany jest do tzw. samodzielności statutowej. Celem artykułu nie jest głęboka analiza szerokich źródeł prawa międzynarodowego, których omówienie domaga się osobnej monografii, zostaną one więc tylko wprowadzone⁴. Główna uwaga zostanie położona na ustawę Prawo oświatowe i rolę wewnętrznych źródeł prawa. Celem artykułu jest ukazanie statusu prawnego ucznia w perspektywie zmieniającej się rzeczywistości społecznej i prawnej. Jego realizacja odbędzie się poprzez analizę obecnego stanu prawnego w zakresie statusu uczniów i przedstawienie wybranych wyzwań w tym

¹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.).

² Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. Prawo oświatowe (Dz.U. z 2017 r., poz., 59; t.j. Dz.U. z 2024 r., poz. 737), dalej jako u.p.o.

³ Ustawa o systemie oświaty z dnia 7 września 1991 r. (Dz.U. z 1991 r., Nr 95, poz. 425; t.j. Dz.U. z 2024 r., poz. 750), dalej jako u.s.o. Zob. także ustawę z dnia 27 października 2017 r. o finansowaniu zadań oświatowych (Dz.U. z 2017 r., poz. 2203) oraz ustawę z dnia 26 stycznia 1982 r. Karta Nauczyciela (t.j. Dz.U. z 2024 r., poz. 986).

⁴ Zob. D. Kurzyna-Chmiel, *Rozważania na temat praw ucznia jako praw człowieka w kontekście wybranych źródeł*, „Studia Prawnoustrojowe” 2025, nr 68, s. 273–287.

zakresie na tle zmieniającej się rzeczywistości. Główną hipotezą badawczą jest próba odpowiedzi na pytanie, czy obecnie obowiązujący stan prawny pozwala na stworzenie katalogu praw i obowiązków ucznia budujących spójny status ucznia w naszym kraju.

Zagadnienia podstawowe

Status ucznia wciąż ewoluuje. Współcześnie opiera się on na podmiotowym podejściu do dziecka/ucznia – człowieka, któremu przysługują należne mu prawa skorelowane z obowiązkami. Historycznie znany model kształcenia, oparty na autorytatywnej relacji z nauczycielami, nie ma obecnie oparcia w stanie prawnym. Bez wątpienia funkcjonowanie ucznia w systemie oświaty jest złożonym i dynamicznym zagadnieniem. Trzeba zwłaszcza uszanować współczesną pozycję ucznia, który nie jest już jedynie biernym odbiorcą treści edukacyjnych, lecz pełnoprawnym uczestnikiem procesu edukacyjnego. Dzisiejsza edukacja nie może jedynie opierać się na „nauczaniu przedmiotów” ale także na kształtowaniu postaw obywatelskich, uczciwości, solidarności i zdolności do współdziałania. Należy dążyć – stosownie do etapu rozwoju uczniów – do modelu partnerskiego, budowanego na wzajemnym szacunku i poczuciu odpowiedzialności.

Niewątpliwie wszelkie zmiany statusu ucznia wynikają ze zmieniającej się rzeczywistości społeczno-prawnej. Wyjątkowo liczne w ostatnich latach czynniki zewnętrzne, np. okres pandemii, potrzeba przyjęcia do systemu oświaty uczniów ukraińskich czy konieczność reagowania na wszechobecne media społecznościowe, sztuczną inteligencję i gadzety elektroniczne, wpływają na zmianę praw i obowiązków uczniów. Nowe wyzwania społeczne rodzą potrzebę zaradzenia im i stworzenia w szkołach i w placówkach środowiska umożliwiającego harmonijny rozwój osobowości, wiedzy i umiejętności dzieci – uczniów. Zauważalnym zjawiskiem w szkołach i w placówkach jest także narastająca agresja, przemoc i demoralizacja uczniów. Reakcją na te zjawiska jest potrzeba stosowania przez dyrektorów szkół i placówek środków wychowawczych, a nawet coraz częstsze kierowanie uczniów do przystosowanych odrębnych oddziałów czy placówek stosujących poza środkami wychowawczymi także środki resocjalizacyjne i socjoterapeutyczne. Ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich z dnia 9 czerwca 2022 r.⁵ dodatkowo wzmocniła rolę dyrektora szkoły/placówki w możliwości stosowania szerszych środków wychowawczych, co realnie wpłynęło na potrzebę zmiany statutów poprzez wpisanie do nich dodatkowych obowiązków i kar.

⁵ Ustawa z dnia 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich (Dz.U. z 2024 r., poz. 978).

Najszerszy jednak wpływ na status uczniów w ostatnich latach miała zmiana regulacji prawnej inicjująca gruntowną reformę systemu oświaty z lat 2016–2017. Pierwszego września 2017 r. utraciło bowiem moc obowiązującą rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 21 maja 2001 r. w sprawie ramowych statutów publicznego przedszkola oraz publicznych szkół⁶. Od tego czasu większość zagadnień z tej materii przekazano do regulacji statutowej, co wyraźnie uwypukliło zbyt skąpe określenie praw i obowiązków uczniów w przepisach powszechnie obowiązujących. Rozwiązanie to jest niezrozumiałe i trudno określić je jako właściwe. Niewątpliwie argument o potrzebie samodzielnej regulacji tych zagadnień w statutach nie jest trafiony przy wyjątkowo skąpej regulacji ustawowej. Sposób ujęcia statusu jednostek – w tym przypadku uczniów – domaga się szerszej i precyzyjniejszej regulacji ustawowej. Byłoby to wyrazem troski o uczniów i dążenia do zapewnienia standaryzacji ich statusu w obszarze całego kraju. Doprecyzowanie wspomnianych przepisów w ustawie Prawo oświatowe w osobnym rozdziale – na wzór regulacji dotyczącej statusu studenta w ustawie o szkolnictwie wyższym i nauce⁷ – jest rozwiązaniem pożądanym. Nie zmniejszy ono bynajmniej tzw. samodzielności statutowej zakładów publicznych (administracyjnych), a doprecyzuje jej ramy.

Specyficzną cechą statusu prawnego ucznia jest – jak już wspomniano – regulowanie go w znaczącym zakresie w dokumentach prawa wewnętrznego, do których zalicza się zwłaszcza statuty i regulaminy. Zakres normowania wynika przede wszystkim z hierarchii źródeł prawa i statusu (charakteru) szkół/placówek oświatowych zaliczanych tradycyjnie w doktrynie prawa administracyjnego do zakładów publicznych (administracyjnych)⁸. Zakłady te należą do grupy jednostek organizacyjnych zdecentralizowanych, korzystają więc z prawnie określonej samodzielności w wykonywaniu zadań publicznych. Relacje zakładów z ich organami prowadzącymi i organami sprawującymi nadzór pedagogiczny są reglamentowane prawnie w stopniu, który ma zapewnić im samodzielność⁹. Samodzielność ta nie ma charakteru absolutnego

⁶ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 21 maja 2001 r. w sprawie ramowych statutów publicznego przedszkola oraz publicznych szkół (Dz.U. z 2001 r., Nr 61, poz. 624); ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. Przepisy wprowadzające ustawę Prawo oświatowe (Dz.U. z 2017 r., poz. 60).

⁷ Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. z 2018 r., poz. 1668).

⁸ Por. R. Raszevska-Skałicka, *Legalność źródeł prawa zakładowego – statutu i regulaminu w świetle konstytucyjnego systemu źródeł prawa*, „Przegląd Prawa i Administracji” 2006, t. LXXIV, s. 191–220; W. Skrzydło, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. Komentarz*, Kraków 1998, s. 15; E. Ochendowski, *Zakład administracyjny jako podmiot administracji państwowej*, Poznań 1969, s. 196; idem, *Formy działania zakładu*, [w:] T. Cyprian (red.), *Studia z zakresu prawa administracyjnego ku czci prof. M. Zimmermanna*, Warszawa–Poznań 1973, s. 108.

⁹ Por. J. Borkowski, *Organizacja zarządzania szkołą wyższą*, Wrocław 1978, s. 94; J. Homplewicz, *Polskie prawo szkolne. Zagadnienia podstawowe*, Warszawa 1984, s. 51 i nast.; M. Masternak, *Administracyjnoprawny status zakładu karnego*, „Studia Prawnoustrojowe” 2022, nr 66,

i nie można mówić w tym zakresie o autonomii. Akty prawa wewnętrznego, dookreślające status uczniów, powinny być tworzone na podstawie wyraźnych upoważnień ustawowych. Rozwiązanie to jest zgodne z zasadą demokratycznego państwa prawa, co oznacza, że o prawach i obowiązkach jednostki – bez względu na rodzaj instytucji publicznej wypowiedającej się w tym zakresie – przesądza prawo powszechnie obowiązujące. Przepisy statutów i regulaminów zakładów publicznych (administracyjnych) należą do źródeł prawa w rozumieniu Konstytucji RP¹⁰ i zgodnie z przyjętą ich hierarchią nie mogą być stanowione z naruszeniem ustawy zasadniczej. Jak słusznie zauważa Adam Błaś, „wszystkie działania administracji publicznej, w tym i zakładów administracyjnych muszą być zawsze odnoszone do prawa, które stanowi nie tylko dla nich podstawę prawną, ale określa dla tych działań także nieprzekraczalne granice”¹¹. Powyższą tezę rozwija Renata Raszevska-Skałicka: „(...) z kolei działanie w granicach prawa – ilekroć upoważnienie dane przez normę ustawową dopuszcza pewien zakres samodzielności organu władzy publicznej, to władza publiczna może z tej samodzielności korzystać, ale zawsze w ramach i w granicach prawa. Jest to więc samodzielność związana zawsze z normami prawa, zasadami prawa oraz wartościami prawa”¹².

W celu rozwiązania konkretnej sprawy organy administracji publicznej mogą stosować tylko te formy działania, których stosowanie jest w danego rodzaju przypadkach wskazane lub dozwolone prawem¹³. Zgodnie bowiem z zasadą związania administracji publicznej prawem w państwie prawnym wszystkie organy władzy publicznej mogą działać tylko w tych obszarach i przy pomocy takich narzędzi do których prawo je upoważnia. Natomiast w każdym przypadku muszą posiadać wyraźną podstawę prawną swojego działania¹⁴. Ważne jest, że wewnętrzne organy szkół i placówek, tworząc akty prawne, do których są ustawowo upoważnione, nie mogą ani ograniczać, ani rozszerzać konstytucyjnie określonych praw i wolności obywatela (w tym przypadku ucznia)¹⁵.

s. 235–237; R. Raszevska-Skałicka, *Szczególny przykład szkoły wyższej w nauce prawa administracyjnego – wybrane zagadnienia*, „Przegląd Prawa i Administracji” 2022, t. CXXVIII, s. 81–100; M. Hadel, *The public establishment as an example of an institution of administrative law in constant evolution*, „Contemporary Central & East European Law” 2024, nr 3(135), s. 63–74.

¹⁰ Tak też np.: P. Chmielnicki, *Zakłady administracyjne w Polsce. Ustrój wewnętrzny*, Warszawa 2008, s. 66.

¹¹ A. Błaś, *Działania administracji publicznej. Związanie prawem działań administracji publicznej*, [w:] J. Boć (red.), *Administracja publiczna*, Wrocław 2003, s. 225.

¹² Idem, [w:] J. Boć (red.), *Konstytucje Rzeczypospolitej oraz komentarz do Konstytucji RP z 1997 roku*, Wrocław 1998, s. 28.

¹³ Wyrok NSA z 27 kwietnia 1981 r., sygn. akt SA 767/81, OSPiKA 1983, Nr 3 z glosą Z. Janowicza. Zob. także glosę J. Jendrośki i B. Adamiak, OSPiKA 1983, Nr 5; także: wyrok NSA z 7 listopada 1996 r., sygn. akt SA/Sz 742/96, ONSA 1997, z. 4.

¹⁴ Por. W. Skrzydło, op. cit., s. 15.

¹⁵ Por. A. Błaś, *Jednostka wobec dyskrejonalnych uprawnień administracji publicznej*, [w:] E. Ura (red.), *Jednostka wobec działań administracji publicznej*, Rzeszów 2001, s. 23; R. Raszevska-

Potrzeba uregulowania wielu konkretnych zagadnień dotyczących ucznia w akcie wewnętrznym, zwłaszcza w najważniejszym z nich, tj. w statucie, wynika także z faktu, że ustawy oświatowe zawierają bardzo ograniczone regulacje odnośnie do kształtowania wewnętrznych relacji w szkołach i placówkach. Jest to wyraźnie widoczne chociażby przez porównanie liczby i szczegółowości ustaw oświatowych (w tym przypadku chodzi głównie o ustawę Prawo oświatowe) z ustawą o szkolnictwie wyższym i nauce. W takiej sytuacji w zasadzie niezbędna jest regulacja w formie wewnętrznej. Trzeba też pamiętać, że tylko pierwszy statut nadaje tzw. organ prowadzący, czyli np. w przypadku szkół samorządowych konkretna jednostka samorządu terytorialnego.

W statucie każdej szkoły/placówki oświatowej muszą być wymienione prawa i obowiązki uczniów, w tym prawo do opieki oraz poszanowanie odrębności i godności osobistej uczniów. Szkoły/placówki powinny zapewnić każdemu uczniowi warunki niezbędne do jego rozwoju, przygotować do wypełniania obowiązków, opierając się zwłaszcza na wartościach wskazanych w aktach prawnych hierarchicznie wyższych od prawa wewnętrznego. Jak stanowi preambuła ustawy Prawo oświatowe: „Nauczanie i wychowanie – respektując chrześcijański system wartości – za podstawę przyjmuje uniwersalne zasady etyki. Kształcenie i wychowanie służą rozwijaniu u młodzieży poczucia odpowiedzialności, miłości ojczyzny oraz poszanowania dla polskiego dziedzictwa kulturowego, przy jednoczesnym otwarciu się na wartości kultur Europy i świata. Szkoła winna zapewnić każdemu uczniowi warunki niezbędne do jego rozwoju, przygotować go do wypełniania obowiązków rodzinnych i obywatelskich w oparciu o zasady solidarności, demokracji, tolerancji, sprawiedliwości i wolności”.

Znamienne jest, że statut szkoły/placówki pełni nie tylko funkcję normatywną, ale także wychowawczą, ukierunkowuje zachowania uczniów, kształtuje postawy społeczne i obywatelskie, a przez to buduje w uczniach świadomość prawnego współistnienia w społeczności edukacyjnej¹⁶. Faktyczne przestrzeganie praw ucznia zależy jednak w dużej mierze od jakości regulacji zawartych w statucie oraz ich znajomości przez samych uczniów. Niewątpliwie szkoły i placówki oświatowe jako instytucje publiczne muszą przestrzegać zasady równego traktowania uczniów bez względu na płeć, pochodzenie, religię, światopogląd, niepełnosprawność, orientację seksualną itp. Barbara Smolińska-Theiss podkreśla, że uczeń nie może być traktowany wyłącznie jako „przedmiot” działań dydaktycznych, lecz jako pełnoprawny uczestnik

-Skalecka, *Zakres prawnej samodzielności prawotwórczej zakładu administracyjnego*, s. 415, https://repozytorium.uni.wroc.pl/Content/79112/PDF/30_Raszewska-Skalecka-R.pdf (data dostępu: 21.09.2025); P. Lisowski, *Akty normatywne stanowione przez organy zakładów administracyjnych (prawo zakładowe)*, [w:] J. Boć (red.), *Prawo administracyjne*, Wrocław 2010, s. 101.

¹⁶ D. Kurzyna-Chmiel, *Podstawy prawne i organizacyjne oświaty. Prawo oświatowe w zarysie*, Warszawa 2009, s. 114.

procesu wychowawczo-edukacyjnego. Jej zdaniem wymaga to tworzenia przestrzeni dla wypowiedzi uczniów, wolności ich ekspresji i współdecydowania o istotnych sprawach życia szkolnego¹⁷.

W dobie szybko zmieniającej się rzeczywistości należy budować nowoczesną szkołę, w której prawa ucznia nadążają za potrzebami i oczekiwaniami współczesności, a obowiązki nie mają charakteru represyjnego. Konieczne jest także wzmocnienie świadomości prawnej wśród uczniów, rodziców i nauczycieli. Właściwie budowana polityka oświatowa w tym obszarze powinna być jasna i konsekwentnie wdrażana. W odniesieniu do praw dziecka/ucznia należy wychodzić z perspektywy ich ochronnej roli w stosunku do osób jeszcze niedojrzałych, które wymagają wsparcia i opieki, a nigdy podporządkowania naruszającego ich godność. Jeśli chodzi zaś o obowiązki ucznia, to – dzieląc pogląd Bogusława Śliwerskiego – można stwierdzić, że jednym z wyzwań współczesnej szkoły jest znalezienie równowagi między potrzebą dyscypliny a rozwojem indywidualnej autonomii ucznia¹⁸. Natomiast współczesna dyscyplina szkolna nie może mieć charakteru *stricte* opresyjnego i powinna być dostosowana do misji szkoły opartej na godności ucznia i potrzebie realizacji przez niego obowiązków oświatowych, tj. obowiązku szkolnego i obowiązku nauki.

Próba ustalenia głównych praw i obowiązków budujące status ucznia

Na trudność dookreślenia statusu ucznia w naszym kraju wpływa wiele czynników. Niewątpliwie wspomniana już ograniczona regulacja tej materii w ustawie Prawo oświatowe utrudnia zbudowanie klarownego i jednolitego ich statusu w skali kraju. Sytuację tę pogłębia wspomniany brak rozporządzenia regulującego ramowe statuty przedszkoli i szkół. Funkcjonują tylko nieliczne statuty ramowe niektórych placówek¹⁹. Dodatkowym problemem jest też rozrzucenie przepisów dotyczących statusu ucznia nie tylko w ustawie Prawo oświatowe, lecz także w innych ustawach, przykładowo regulacje w zakresie organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej dla uczniów znajdują się w art. 47 ust. 1 pkt 5 u.p.o., a w odniesieniu do pomocy materialnej – w rozdziale 8a ustawy o systemie oświaty (art. 90b–x u.s.o.).

Trzeba też pamiętać, że status ucznia jest także przedmiotem regulacji prawnomiędzynarodowej. Liczne akty prawne z Powszechną deklaracją

¹⁷ B. Smolińska-Theiss, *Dziecko w przestrzeni życia społecznego*, Warszawa 2014, s. 24.

¹⁸ B. Śliwerski, *Współczesne teorie i nurty wychowania*, Kraków 2019, s. 215.

¹⁹ Powszechna deklaracja praw człowieka, <https://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/onz/1948.html> (data dostępu: 2.02.2025).

praw człowieka²⁰, Międzynarodowym paktem praw obywatelskich i politycznych²¹ oraz Konwencją o prawach dziecka²² wprowadzają wymagania w tym zakresie. Mowa jest w nich zwłaszcza o konieczności uznania praw ucznia jako praw człowieka. Podkreślana jest przynależna dziecku – uczniowi przyrodzona godność osoby ludzkiej, która ma prawo do powszechnej, równej i bezpłatnej edukacji na poziomie podstawowym (elementarnym).

Prawo do nauki jest także uznane za jedno z podstawowych praw w Konstytucji RP. Zgodnie z ust. 1 art. 70 każdy ma prawo do nauki. W ust. 4 tego artykułu podkreślono ponadto, że obywatele mają prawo do powszechnego i równego dostępu do wykształcenia. W zakresie kształcenia podstawowego nauczanie powinno być bezpłatne, wykształcenie średnie i zawodowe powszechnie dostępne, wyższe zaś na równi dla wszystkich obywateli, pewne różnice dotyczą możliwości podejmowania tego kształcenia przez obywateli²³. Uwzględnienie powyższych treści widoczne jest w ustawach oświatowych, zwłaszcza w tej najważniejszej, tj. Prawo oświatowe. Już w jej preambule podkreślono: „(...) oświata w Rzeczypospolitej Polskiej stanowi wspólne dobro całego społeczeństwa, kieruje się zasadami zawartymi w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, a także wskazaniemi zawartymi w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych oraz Konwencji o Prawach Dziecka”.

Najszerze zaprezentowanie praw i obowiązków ucznia znajduje się w ustawie Prawo oświatowe, zwłaszcza art. 98 ust. 1 pkt 17–20, art. 85 ust. 5 i art. 99. Co charakterystyczne, ustawodawca w tych przepisach w istocie odsyła do statutów szkół i placówek oświatowych, podkreślając, że wskazane prawa i obowiązki mają się tam znaleźć. Zgodnie z przepis art. 98 ust. 1 pkt 17 u.p.o. statut szkoły ma zawierać prawa i obowiązki uczniów, w tym przypadki, w których mogą oni zostać skreśleni z listy uczniów szkoły, a także tryb składania skarg w przypadku naruszenia praw ucznia. Natomiast przepis art. 98 ust. 1 pkt 18–20 u.p.o. stanowi, że elementami statutów szkół i placówek mają być „rodzaje nagród i warunki ich przyznawania uczniom, tryb wnoszenia zastrzeżeń do przyznanej nagrody oraz rodzaje kar stosowanych wobec uczniów, tryb odwoływania się od kary oraz przypadki, w których dyrektor szkoły podstawowej może wystąpić do kuratora oświaty z wnioskiem o przeniesienie ucznia do innej szkoły”.

²⁰ Powszechna deklaracja praw człowieka przyjęta i proklamowana rezolucją Zgromadzenia ogólnego ONZ 217 A (III) w dniu 10 grudnia 1948, http://amnesty.org.pl/wp-content/uploads/2016/04/Powszechna_Deklaracja_Praw_Czlowieka.PDF (data dostępu: 12.01.2025).

²¹ Międzynarodowy pakt praw obywatelskich i politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku w dniu 19 grudnia 1966 r. (Dz.U. z 1977 r., Nr 38, poz. 167).

²² Konwencja o prawach dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r. (Dz.U. z 1991 r., Nr 120, poz. 526).

²³ D. Kurzyna-Chmiel, *Aktualna sytuacja prawna mniejszości narodowych i etnicznych, ze szczególnym uwzględnieniem praw w dziedzinie oświaty*, „Studia Prawnoustrojowe” 2022, nr 55, s. 159–175.

Osobno w przepisie art. 85 u.p.o. podkreślono obowiązkowy charakter samorządu uczniowskiego i stwierdzono, że wyjątki od jego obligatoryjności zostaną wskazane w rozporządzeniu ze względu na konieczność stosowania w szkole lub placówce specjalnej organizacji nauki i metod pracy, a także ze względów wychowawczych, opiekuńczych i resocjalizacyjnych²⁴. W świetle ustawy Prawo oświatowe uczniowie mają prawo tworzenia i działania w samorządzie uczniowskim, który tworzą wszyscy uczniowie szkoły lub placówki, zaś jego organy są jedynymi ich reprezentantami. W ust. 5 art. 85 u.p.o. zastrzeżono, że:

samorząd może przedstawiać radzie szkoły lub placówki, radzie pedagogicznej oraz dyrektorowi wnioski i opinie we wszystkich sprawach szkoły lub placówki, w szczególności dotyczących realizacji podstawowych praw uczniów, takich jak:

- prawo do zapoznawania się z programem nauczania, z jego treścią, celem i stawianymi wymaganiami;
- prawo do jawnej i umotywowanej oceny postępów w nauce i zachowaniu;
- prawo do organizacji życia szkolnego, umożliwiające zachowanie właściwych proporcji między wysiłkiem szkolnym a możliwością rozwijania i zaspokajania własnych zainteresowań;
- prawo redagowania i wydawania gazety szkolnej;
- prawo organizowania działalności kulturalnej, oświatowej, sportowej oraz rozrywkowej zgodnie z własnymi potrzebami i możliwościami organizacyjnymi w porozumieniu z dyrektorem;
- prawo wyboru nauczyciela pełniącego rolę opiekuna samorządu.

Niewątpliwie naganną jest już sama redakcja powyższego przepisu. Nie jest jasne, dlaczego ustawodawca tak ważne zagadnienie dotyczące statusu ucznia zawarł w przepisie stanowiącym o kompetencjach samorządu uczniowskiego. Trudno jest także określić wskazane w nim prawa, *nota bene* uznane przez ustawodawcę za podstawowe prawa ucznia za mające w istocie taki charakter. Można je raczej uznać za pewne postulaty, a nie precyzyjny i wyłączny katalog praw ucznia. Brak powiązania tych praw z przyrodzoną godnością dziecka – ucznia, godnością osobistą oraz obowiązkami światowymi to podstawowy zarzut stawiany tej regulacji. Istotne zarzuty należy skierować także do sposobu sformułowania obowiązków ucznia w ustawie Prawo oświatowe. W jej art. 99 ustawodawca ponownie odsyła do regulacji statutowej, w której mają być one zawarte z uwzględnieniem obowiązków w zakresie: właściwego zachowania podczas zajęć edukacyjnych; usprawiedliwiania, w określonym terminie i formie, nieobecności na zajęciach edukacyjnych, w tym formy usprawiedliwiania nieobecności przez osoby pełnoletnie; przestrzegania

²⁴ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 26 lipca 2018 r. w sprawie typów szkół i placówek, w których nie tworzy się samorządu uczniowskiego (Dz.U. z 2018 r., poz. 1498; t.j. Dz.U. z 2023 r., poz. 2386).

zasad ubierania się uczniów na terenie szkoły lub noszenia jednolitego stroju – w przypadku, o którym mowa w art. 100 u.p.o.; przestrzegania warunków wnoszenia i korzystania z telefonów komórkowych i innych urządzeń elektronicznych na terenie szkoły; właściwego zachowania wobec nauczycieli i innych pracowników szkoły oraz pozostałych uczniów.

Nie można uznać tych obowiązków za w pełni logiczne, wyłączne i prawidłowo sformułowane. Jest to w istocie kilka obowiązków o charakterze ogólnym i nieprecyzyjnym. Brak jest tu niezbędnych konkretów, przykładowo: obowiązków ucznia w zakresie realizacji obowiązku szkolnego i powiązanego z nim systemu wewnętrznych sankcji o odpowiedniej gradacji. Zauważalna jest także konieczność stworzenia jasnego katalogu obowiązków i kar na poziomie regulacji ustawowej kierowanych do uczniów. Same zaś obowiązki ucznia nie powinny być współcześnie rozumiane jedynie jako formy przymusu. Obowiązki należy łączyć z całością działalności szkoły/placówki w obszarach, wychowawczych, opiekuńczych i edukacyjnych. Mają one służyć budowie dojrzałości uczniów, a nie karaniu rozumianym w sposób opresyjny, czy zastraszaniu uczniów. Należy podzielić też pogląd B. Śliwerskiego, zgodnie z którym jednym z wyzwań współczesnej szkoły jest znalezienie równowagi między potrzebą dyscypliny a rozwojem indywidualnej autonomii ucznia²⁵. Współczesna dyscyplina szkolna nie może mieć charakteru *stricte* opresyjnego i powinna być dostosowana do misji szkoły opartej na godności ucznia i jego prawie do wszechstronnego rozwoju²⁶.

Można przyjąć, że koherentność racjonalnie stworzonego katalogu praw i obowiązków uczniów jest niezbędna, umożliwi bowiem efektywne funkcjonowanie ucznia w przestrzeni szkolnej i realizacji zasady równości wobec prawa. Jest to jednak jedynie postulat *de lege ferenda*, gdyż obecny stan prawny uniemożliwia stworzenie jasnego katalogu praw i obowiązków uczniów.

Status prawny uczniów pełnoletnich

Bez wątpienia na status prawny ucznia wpływ powinna mieć jego określona w prawie cywilnym osobowość prawna. Powinna to też być jedna z głównych przyczyn deferujących status prawny uczniów korzystających ze szkół i placówek należących do systemu oświaty. Jednak regulacja prawna daleka jest od realizacji tych postulatów.

Najszerszą grupę uczniów tworzą osoby, które zobowiązane są do edukacji. Jednak ze znacznej części szkół i placówek oświatowych należących do systemu oświaty korzystają także dorośli użytkownicy (np. szkół branżowych

²⁵ B. Śliwerski, op. cit., s. 215.

²⁶ Por. B. Smolińska-Theiss, op. cit., s. 24.

drugiego stopnia, starszych klas liceów i techników). Jako wyjątkowo negatywny przykład braku niezbędnej regulacji w obszarze dookreślania statusu ucznia należy wskazać właśnie na sytuację uczniów pełnoletnich. Trzeba bowiem przypomnieć, że do ukończenia 18 roku życia uczniowie objęci są obowiązkiem nauki, zaś obowiązek szkolny – zgodnie z art. 35 ust. 2 u.p.o. – trwa do czasu ukończenia szkoły podstawowej, nie dłużej niż do 18 roku życia. Uczniowie pełnoletni kończą więc wypełnianie obowiązku szkolnego i obowiązku nauki wraz z ukończeniem 18 roku życia.

Pełnoletniość ucznia tak jak każdej innej osoby określa się zgodnie z przepisami prawa cywilnego²⁷. „Do 13 roku życia należy on do osób małoletnich niemających zdolności do czynności prawnych”, które nie mogą samodzielnie dokonywać czynności prawnych²⁸, działają za nich rodzice (przedstawiciele ustawowi). Przedstawicielstwo obejmuje czynności prawne i czynności w postępowaniu przed sądami (art. 66 Kodeksu postępowania cywilnego²⁹) oraz przed innymi organami państwa, a w szczególności przed organami administracyjnymi, w tym przykładowo dyrektorem szkoły (art. 30 Kodeksu postępowania administracyjnego³⁰). Do ukończenia 13 roku życia dziecka zakres jego reprezentacji przez rodziców jest najszerszy. Takie dziecko może jedynie zawierać – zgodnie z art. 14 § 2 k.c. – umowy w drobnych bieżących sprawach życia codziennego. Od 13 do 18 roku życia przysługuje mu ograniczona zdolność do czynności prawnych. Może już samo zaciągać zobowiązania i rozporządzać swoim prawem, jednak dla skuteczności tych czynności potrzebna jest zgoda przedstawiciela ustawowego (art. 17 k.c.). Jeżeli jednak czynność przekracza zwykły zarząd majątkiem dziecka, potrzebne jest obok zgody rodziców zezwolenie sądu opiekuńczego. Zgodnie z art. 11 i 12 k.c. pełną zdolność do czynności prawnych nabywa się z chwilą uzyskania pełnoletniości, czyli wraz z ukończeniem 18 roku życia. Zdolność do czynności prawnych najczęściej określana jest jako zdolność do tego, aby własnym działaniem nabywać prawa oraz zaciągać zobowiązania, które mogą powodować zmianę prawnej sytuacji danej osoby. Takim działaniem jest przykładowo rezygnacja z dalszej nauki w szkole, którą może podjąć uczeń samodzielnie, zgoda rodziców nie jest już wymagana. Pełnoletni uczeń samodzielnie podejmuje też decyzję o pozostaniu w danej szkole, do której uczęszczał przed osiągnięciem pełnoletniości, ponosi też odpowiedzialność za swoje zachowanie

²⁷ A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne, zarys części ogólnej*, Warszawa 2001, s. 253; T. Smoczyński, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, Warszawa 2005, s. 210.

²⁸ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (Dz.U. z 1964 r., Nr 16, poz. 93; t.j. Dz.U. z 2024, poz. 1061), dalej jako k.c.

²⁹ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 1964 r., Nr 43, poz. 296; t.j. Dz.U. z 2024 r., poz. 1568).

³⁰ Ustawa z dnia 10 kwietnia 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego (Dz.U. Nr 30, poz. 168; t.j. Dz.U. z 2024 r., poz. 572).

i przestrzeganie prawa, w tym wewnętrznych regulacji zwłaszcza statutu i regulaminów³¹.

Mimo że zagadnienia te wydają się być oczywiste, to nadal pojawiają się ograniczające tę samodzielność regulacje prawa wewnętrznego³². Problem ten został również dostrzeżony przez Rzecznika Praw Obywatelskich, z którego opinią trudno się nie zgodzić. Stwierdził on, że statut jest prawem wewnętrznym szkoły, ale nie może pozbawiać uczniów uprawnień, które daje im kodeks cywilny. „Każdy uczeń szkoły, niezależnie od wieku, poddany jest szczególnemu reżimowi prawnemu, który jest kształtowany nie tylko przez akty prawa powszechnie obowiązującego, jak Konstytucja i ustawy, ale również akty wewnętrzne szkoły. Statut szkoły, jako akt prawa wewnętrznego, nie może jednak regulować kwestii zdolności do czynności prawnej odmienne niż czyni to akt wyższego rzędu, jakim jest Kodeks cywilny, który stanowi, że pełną zdolność do czynności prawnych nabywa się z chwilą uzyskania pełnoletności”³³. Niewątpliwie zatem prawa i obowiązki uczniów dorosłych w szkołach i placówkach oświatowych powinny uwzględniać ich zmieniony status prawny po osiągnięciu 18 roku życia, a, jak pokazują dane, regulacja wewnątrzszkolna jest niejednorodna i często narusza prawa wynikające ze statusu ucznia zawartego w kodeksie cywilnym³⁴.

Obecnie sam obowiązek informowania rodziców o ocenach i o postępach wszystkich uczniów, bez względu na ich wiek, wynika wprost z art. 44e ust. 2 u.s.o. Zgodnie z treścią tego przepisu „oceny są jawne dla ucznia i jego rodziców”³⁵. Stosowanie więc do takiej redakcji przepisu należy stwierdzić, że nie ma tu znaczenia wiek ucznia. Zatem do czasu ukończenia szkoły, w której uczeń osiągnął pełnoletność, oceny są dla rodziców jawne (czyli np. w szkołach podstawowych, liceach, technikach, szkołach branżowych pierwszego stopnia). Rozwiązanie to chociaż jasne budzi coraz większe kontrowersje społeczne. W szybko zmieniającej się rzeczywistości związanej też z coraz wyższym poziomem świadomości praw przysługujących człowiekowi, w tym przypadku pełnoletniemu uczniowi młodzi obywatele mają słuszne roszczenia o zmianę

³¹ Por. Ł. Korzeniowski, *Prawa ucznia w Polsce. Raport z badań*, Kraków 2023, s. 9–12.

³² Zob. np. NIK *ocenia ocenianie w świętokrzyskich szkołach*, <https://www.nik.gov.pl/najnowsze-informacje-o-wynikach-kontroli/system-oceniania-uczniow-w-swietokrzyskich-szkolach.html> (data dostępu: 5.05.2025).

³³ *Rzecznik pisze do Minister Edukacji Narodowej na temat praw pełnoletnich uczniów*, <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/rzecznik-pisze-do-minister-edukacji-narodowej-na-temat-praw-pelnoletnich-uczniow> (data dostępu: 10.05.2025).

³⁴ Por np. NIK *ocenia ocenianie...*

³⁵ Zob. wyrok WSA w Krakowie z 10 stycznia 2023 r., sygn. akt III SAB/Kr 95/22, <https://orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/7ED3856BC3> (data dostępu: 5.05.2025); wyrok NSA z 18 kwietnia 2024 r., sygn. akt III OSK 1116/23, <https://orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/B250A578AE> (data dostępu: 5.05.2025); wyrok WSA w Krakowie z 12 grudnia 2024 r., sygn. akt III SAB/Kr 44/24, <https://orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/40A107851F> (data dostępu: 5.05.2025).

tej regulacji. Problem ten nie jest nowy, Generalny Inspektor Ochrony Danych Osobowych, opierając się na art. 8 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności³⁶, już w 2014 r. przedstawił uwagi do projektu ustawy o zmianie ustawy o systemie oświaty oraz o zmianie niektórych innych ustaw. Podkreślił konieczność analizy problemu oraz podjęcie odpowiednich działań legislacyjnych celem zapewnienia lepszej ochrony danych osobowych pełnoletnich uczniów z uwagi na skutki konfrontacji między prawami różnych grup³⁷.

Status uczniów pełnoletnich domaga się jasnej i zgodnej z przepisami prawa cywilnego regulacji w ustawie Prawo oświatowe i ustawie o systemie oświaty. Jako pojedynczy przykład prawidłowej regulacji ustawowej należy wskazać na przepisy skierowane wyłącznie do uczniów szkół dla dorosłych i szkół policealnych, wyłączające jawność ocen dla rodziców (art. 44u u.s.o.). Pilnym problemem jest potrzeba stworzenia regulacji ustawowej w stosunku do pozostałych szkół i placówek oświatowych i uczącej się w nich pełnoletniej młodzieży.

Wnioski końcowe

Przeprowadzone badania wykazały brak precyzyjnej i uwzględniającej zmiany społeczne regulacji prawnej statusu ucznia w naszym kraju. Coraz wyższa świadomość społeczna praw człowieka/ucznia przekłada się dziś na potrzebę jasnego ich określenia. Obecna regulacja prawna w badanym obszarze ma charakter powierzchowny i nieprecyzyjny. Pozostawienie większości zagadnień dotyczących statusu ucznia regulacjom statutowym to rozwiązanie nieprawidłowe, zwłaszcza z punktu widzenia przestrzegania zasady równości uczniów, którzy powinni mieć takie same prawa i obowiązki w takich samych szkołach i placówkach. Regulacja wewnętrzna powinna wyłącznie – zgodnie z jej charakterem w państwie prawa – rozwijać przepisy wyższej rangi, a nie w nieuzasadniony sposób deferować sytuację uczniów. Określenie uprawnień destynatariuszy szkół i placówek oświatowych w sposób jednolity i standardowy w ustawowych przepisach powszechnie obowiązujących to absolutna konieczność. Oczywiście samodzielność statutowa powinna być zachowana, ale tylko przy poszanowaniu hierarchii aktów prawnych i uniemożliwieniu tworzenia różnorodnej mozaiki statusu prawnego ucznia. Potrzeba

³⁶ Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. z 1993 r., Nr 61, poz. 284).

³⁷ *Wątpliwości dotyczące dostępu rodziców do ocen pełnoletnich uczniów. Odpowiedź ME*, <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/rpo-men-dostep-rodzicow-do-ocen-pelnoletni-uczniowie-odpowiedz> (data dostępu: 10.05.2025)

dodania do ustawy Prawo oświatowe rozdziału o prawach i obowiązkach ucznia, opierającego się na uznaniu jego godności i intensywnie zmieniającej się rzeczywistości, to sprawa priorytetowa.

Szczątkowa regulacja ustawowa domaga się gruntownych zmian, w których nie może zabraknąć przepisów uwzględniających konstytucyjną pozycję pełnoletnich uczniów. Ewentualna reforma³⁸ podejmująca te zagadnienia powinna być poważnie przemyślana i zgodna z wymogami zmieniającej się rzeczywistości społecznej i prawnej. Należy również zadbać o systematyczność w aktualizacji treści statutowych, które muszą być adekwatne do zadań i możliwości szkoły czy placówki oświatowej, a także ich należytą kontrolę przez kuratora oświaty.

Wykaz literatury

- Błaś A., *Działania administracji publicznej. Związanie prawem działań administracji publicznej*, [w:] J. Boć (red.), *Administracja publiczna*, Kolonia Limited, Wrocław 2003.
- Błaś A., *Jednostka wobec dyskrejonalnych uprawnień administracji publicznej*, [w:] E. Ura (red.), *Jednostka wobec działań administracji publicznej*, RS Druk, Rzeszów 2001.
- Boć J. (red.), *Konstytucje Rzeczypospolitej oraz komentarz do Konstytucji RP z 1997 roku*, Kolonia Limited, Wrocław 1998.
- Borkowski J., *Organizacja zarządzania szkołą wyższą*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1978.
- Chmielnicki P., *Zakłady administracyjne w Polsce. Ustrój wewnętrzny*, LexisNexis, Warszawa 2008.
- Hadel M., *The public establishment as an example of an institution of administrative law in constant evolution*, „Contemporary Central & East European Law” 2024, nr 3(135).
- Homplewicz J., *Polskie prawo szkolne. Zagadnienia podstawowe*, WSiP, Warszawa 1984.
- Korzeniowski Ł., *Prawa ucznia w Polsce. Raport z badań*, Stowarzyszenie Umarłych Statutów, Kraków 2023.
- Kurzyrna-Chmiel D., *Aktualna sytuacja prawna mniejszości narodowych i etnicznych, ze szczególnym uwzględnieniem praw w dziedzinie oświaty*, „Studia Prawnoustrojowe” 2022, nr 55.
- Kurzyrna-Chmiel D., *Podstawy prawne i organizacyjne oświaty. Prawo oświatowe w zarysie*, Wolters Kluwer, Warszawa 2009.
- Kurzyrna-Chmiel D., *Rozważania na temat praw ucznia jako praw człowieka w kontekście wybranych źródeł*, „Studia Prawnoustrojowe” 2025, nr 68.
- Lisowski P., *Akty normatywne stanowione przez organy zakładów administracyjnych (prawo zakładowe)*, [w:] J. Boć (red.), *Prawo administracyjne*, Kolonia Limited, Wrocław 2010.

³⁸ Zob. projekt ustawy o zmianie ustawy Prawo oświatowe oraz niektórych innych ustaw, nr UD222, <https://www.gov.pl/web/premier/projekt-ustawy-o-zmianie-ustawy--prawo-oswiatowe-oraz-niektorych-innych-ustaw9> (data dostępu: 5.05.2025).

- Masternak M., *Administracyjnoprawny status zakładu karnego*, „Studia Prawnoustrojowe” 2022, nr 66.
- Ochendowski E., *Formy działania zakładu*, [w:] T. Cyprian (red.), *Studia z zakresu prawa administracyjnego ku czci prof. M. Zimmermanna*, PWN, Warszawa–Poznań 1973.
- Ochendowski E., *Zakład administracyjny jako podmiot administracji państwowej*, Wyd. UAM, Poznań 1969.
- Raszewska-Skałeczka R., *Legalność źródeł prawa zakładowego – statutu i regulaminu w świetle konstytucyjnego systemu źródeł prawa*, „Przegląd Prawa i Administracji” 2006, t. LXXIV.
- Raszewska-Skałeczka R., *Szczególny przykład szkoły wyższej w nauce prawa administracyjnego – wybrane zagadnienia*, „Przegląd Prawa i Administracji” 2022, t. CXXVIII.
- Raszewska-Skałeczka R., *Zakres prawnej samodzielności prawotwórczej zakładu administracyjnego*, https://repozytorium.uni.wroc.pl/Content/79112/PDF/30_Raszewska-Skałeczka-R.pdf.
- Skrzydło W., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. Komentarz*, Zakamycze, Kraków 1998.
- Smolińska-Theiss B., *Dziecko w przestrzeni życia społecznego*, Oficyna Wydawn. Aspra, Warszawa 2014.
- Smyczyński T., *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, C.H. Beck, Warszawa 2005.
- Śliwerski B., *Współczesne teorie i nurty wychowania*, Oficyna Wydawn. Impuls, Kraków 2019.
- Wolter A., Ignatowicz J., Stefaniuk K., *Prawo cywilne, zarys części ogólnej*, LexisNexis, Warszawa 2001.

Summary

The legal status of the pupil in a changing reality – selected issues

Keywords: rights, responsibilities, status, pupil, school, education.

The article seeks to present the legal status of pupils in schools and educational institutions within the education system in the context of a changing reality. From a very broad range of topics, the article focuses on selected issues considered fundamental. An analysis of the legal situation confirms the initial research hypothesis that it is impossible to define a clear legal status for pupils solely based on generally applicable law. The fragmentary and superficial nature of the regulations, both in the core Education Law and in other legal acts, is one of the fundamental criticisms of the legislation. The research indicates the urgent need to develop a statutory catalogue of pupils' rights and obligations in the Education Law grounded in their dignity, considering changing social needs and the hierarchy of sources of law. The insufficient regulation of this matter in statutes and the transfer of rulemaking on the status of pupils to subordinate legislation constitute an unsound solution. The article also highlights the urgent need to shape the status of adult pupils in accordance with their constitutional and civil-law status.